

САМОСТІЙНА РОБОТА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ З ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Стаття присвячена підготовці майбутніх учителів іноземних мов у ВНЗ. Розглянуті проблеми навчання студентів, які другий рік вивчають англійську мову як другу іноземну. Уточнено склад, зміст та етапи формування англомовної граматичної компетентності. Представлено особливості та засоби формування англомовних рецептивних та репродуктивних граматичних навичок у самостійній позааудиторній роботі майбутніх учителів. Запропоновано комплекси вправ для самостійної роботи з англійської мови як другої іноземної, а також змодельоване поетапне формування англомовної граматичної компетентності.

Ключові слова: англійська мова, граматична компетентність, граматична навичка, граматична структура, друга іноземна мова, майбутній вчитель, навчально-методичний комплекс, самостійна робота.

Статья посвящена проблеме подготовки будущих учителей иностранных языков в вузе. Рассмотрены трудности и особенности обучения студентов, которые второй год изучают английский язык как второй иностранный. Уточнены состав, содержание и этапы формирования англоязычной грамматической компетентности. Представлены способы и средства формирования англоязычных рецептивных и репродуктивных грамматических навыков во время самостоятельной внеаудиторной работы студентов. Предложены комплексы упражнений для самостоятельной работы по второму иностранному языку, а также смоделировано поэтапное формирование англоязычной грамматической компетентности.

Ключевые слова: английский язык, будущий учитель, второй иностранный язык, грамматическая компетентность, грамматическая структура, навык, учебно-методический комплекс, самостоятельная работа.

The article is devoted to the problem of training future teachers of foreign languages. The author focuses on the issue of forming English grammar competence of students' who study English as a second foreign language. It is provided theoretical substantiation and practical elaboration of the methodology of forming students' English grammar competence by means of self-work. The didactic, psychological and psycholinguistic backgrounds of

forming English grammar competence have been taken into account. The structure and content of English grammar competence have been determined. As a result, exercises to form English grammar competence has been substantiated and developed. The model of teaching students English grammar competence within the subject "English as a Second Foreign Language" has been worked out. Methodological recommendations for the students' self-work for formation of English grammar skills of future teachers have been developed.

Key words: *English, Second Foreign Language, future teacher, English grammar competence, grammar skills, grammar structure, educational complex, self-work.*

В умовах стрімкого розвитку України як учасника євроінтеграційних процесів виникає нагальна потреба суспільства в оволодінні іноземною мовою (ІМ) як засобом міжнаціонального спілкування. А це, в свою чергу, вимагає від ВНЗ підготувати висококваліфікованих вчителів ІМ. Таке соціальне замовлення знаходить своє відображення в різних варіантах поєднання ІМ у фаховій підготовці, зокрема спеціальність «Мова та література» передбачає оволодіння майбутніми вчителями двома ІМ, зокрема західноєвропейською мовою або східною мовою та англійською мовою (АМ). Студенти – майбутні вчителі двох ІМ, із вступу розпочинають вивчення німецької, французької, іспанської, італійської, японської, китайської чи іншої мови визначеної ВНЗ як першої ІМ (ІМ1), а курс АМ для них набуває статусу другої ІМ (ІМ2).

Курс «Англійська мова (друга іноземна)» як обов'язкова навчальна дисципліна для студентів романської, германської та східної філології передбачає підготовку майбутнього вчителя АМ, а саме, фахівця з навчання АМ. Однак, опанування студентами англійською професійною компетентністю проходить в особливих умовах. Згідно з навчальними планами, на вивчення ІМ2 для студентів вищезгаданих спеціальностей відведена менша кількість годин у порівнянні з курсом ІМ1. А саме, на початковому ступені навчання в мовному ВНЗ вивчення ІМ1 включає практику мовлення, окремо відведено навчальні години на граматику, фонетику, домашнє читання, а курс ІМ2 викладається інтегровано, що не передбачає такого аспектного розподілу. Тому, постає актуальне питання щодо ефективної організації та забезпечення повноцінного опанування студентами англійською комунікативною компетентністю в цілому та кожною окремою її складовою, зокрема англійською граматичною компетентністю.

У низці дисертаційних досліджень і монографій закладено основи навчання ІМ. Навчання граматики ІМ розглянуто П. Б. Гурвічем, Ю. І. Пассовим, Н. К. Складенко, С. Ф. Шатіловим. Досліджено природу граматичних навичок в публікаціях О. І. Вовк, В. В. Голубець, Є. Ю. Мельник, В. В. Осідак, М. В. Рябих, Т. О. Стеченко, В. С. Цетлін, а також розроблено

методики і сформульовано конкретні рекомендації з формування іншомовних граматичних навичок у різних видах мовленнєвої діяльності та створено відповідні підсистеми та комплекси вправ. Деякі роботи присвячені окремим питанням методики навчання граматики під час вивчення ІМ2: розкрито принципи навчання граматики Г. В. Роговою, І. М. Синаготулїним, С. Л. Скрибко, описано методику навчання активного граматичного матеріалу М. І. Реутовим. Однак проблема формування англomовної граматичної компетентності (АГК) під час самостійної позааудиторної роботи з ІМ2 залишається нерозкритою.

Мета статті – висвітлити особливості формування англomовної граматичної компетентності в процесі самостійної роботи студентів-філологів ІІІ курсу, які вивчають англійську мову як другу іноземну.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

1) виявити дидактичні, методичні і психолінгвістичні передумови формування АГК на заняттях з ІМ2;

2) визначити зміст та структуру АГК;

3) обґрунтувати принципи відбору англomовного граматичного матеріалу для самостійної роботи студентів, які другий рік вивчають АМ як ІМ2 та запропонувати комплекси вправ на основі здійсненого добору;

4) описати модель організації навчального процесу з використанням розроблених комплексів та сформулювати методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів над опануванням АГК.

Згідно з Програмою з англійської мови для університетів загальна мета підготовки вчителя ІМ у ВНЗ полягає в формуванні комунікативних англomовних умінь студентів для того, щоб вони були здатні застосовувати ці вміння у вирішенні професійних завдань та у повсякденному житті. При цьому основна увага протягом перших двох років вивчення ІМ приділяється розвитку вмінь правильно, з точки зору фонетики, граматики та лексики, оформлювати думки англійською мовою [11, с. 4]. Тобто, формування мовних компетентностей на початковому ступені навчання майбутніх учителів ІМ – це першочергове завдання викладача. Однак, вирішення такої задачі потребує усвідомлення ряду факторів. По-перше, АМ вивчається як ІМ2, що не передбачає аспектного розподілу навчальних годин. По-друге, за навчальними планами 50–60 % годин відводиться на самостійну позааудиторну роботу студентів. Третій фактор – це ситуація штучного мультилінгвізму, яка, без сумніву, для кожного студента має конкретний компонентний склад [8, с. 151].

Для досягнення мети нашої статті необхідно передусім уточнити й таке поняття як самостійна робота студентів. В низці документів, зокрема в законі України «Про вищу освіту» самостійна робота визначається як форма навчального процесу, яка виступає основним засобом оволодіння навчальним матеріалом студентом у позааудиторний час. Зміст такої роботи щодо формування АГК у майбутніх учителів ІМ укладається згідно

з навчальною програмою, завданнями та вказівками викладачів. Критичний аналіз існуючих на сьогодні підручників, посібників з АМ, навчальних сайтів, а також наш багаторічний досвід роботи, засвідчують відсутність навчально-методичних засобів, які в повній мірі відповідають як вимогам програми так і потребам студентів. Тому, пріоритетним завданням викладача «АМ як ІМ2» є розробка методичного забезпечення самостійної роботи, яке повинно передбачати можливість проведення студентом самоконтролю, самокорекції та безпосередній або відстрочений контроль їхніх досягнень з боку викладача. Навчально-методичний посібник з граматики АМ для самостійної роботи студентів має відповідати й доцільній методичній стратегії навчання ІМ2.

У практиці викладання граматики ІМ2 у ВНЗ використовується два різних по своїй методологічній суті підходи – аспектний та інтегрований. Аспектний підхід передбачає: диференційоване в часі формування фонетичних, граматичних, лексичних мовленнєвих навичок; можливість ретельної роботи над окремими аспектами; взаємодію та синтез навичок у комунікації; об'єктивність контролю і оцінки занять з граматики, лексики і фонетики. Інтегрований підхід передбачає об'єднання свідомих і підсвідомих компонентів в процесі навчання, що проявляється в паралельному оволодінні знаннями, мовленнєвими навичками і вміннями. Другий підхід підтримує взаємопов'язане оволодіння аудіюванням, говорінням, читанням і письмом в умовах спеціально організованого спілкування, яке характеризується єдиним мотивованим предметним змістом та ієрархічною структурованістю [10, с. 13–14]. Зважаючи на об'єктивні умови розподілу навчальних годин саме інтегрований підхід є доцільним при навчанні АМ як ІМ2.

Тобто, викладач має спиратись на те, що формування АГМ проходить одночасно з опануванням лексичною компетентністю, а також враховувати взаємопов'язане навчання студентів усім видам іншомовної мовленнєвої діяльності.

Плануючи навчання граматики на засадах інтегрованого підходу, викладачеві необхідно усвідомлювати й фактор мультилінгвізму студентів, який може мати як позитивний вплив так і негативні наслідки, так як, від цього залежить процес досягнення майбутніми вчителями рівня володіння АМ визначеного Робочою програмою. Саме психолінгвістичні умови формування АГК на заняттях ІМ2, виступають тими факторами, які визначають зміст, організацію та методику навчання АМ, зокрема це стосується і самостійної позааудиторної роботи. Для того, щоб визначити шляхи організації самостійної позааудиторної роботи розглянемо фактори, які безпосередньо мають вплив на процес формування англомовної комунікативної компетентності під час вивчення ІМ2.

Оволодіння АМ як ІМ2, як показує практика та зазначають науковці [2, с. 7], характеризується двома закономірностями, а саме, інтерференцією

з боку контактуючих мов та можливостями для позитивного переносу знань та засвоених раніше навичок й умінь. Міжмовна інтерференція проявляється на всіх рівнях мови, зокрема й на граматичному, що виступає одним із основних джерел виникнення помилок в усному та писемному мовленні ІМ [8, с. 154].

Досліджуючи питання інтерференції контактуючих мов, науковці наголошують на тому, що для подолання та попередження цього явища необхідно спонукати студентів до зіставного аналізу виучуваних мов [1; 2; 8; 10]. Однак, на нашу думку, в сучасних умовах розвитку суспільства, зокрема в час доступності вивчати ІМ за межами освітнього закладу, це практично неможливо. Адже, як вже зазначалось, в одній академічній групі викладач стикається із ситуацією індивідуального мультилінгвізму і простежити, яка із мов впливає на вивчення студентами АМ, є складним завданням. Тому, при відборі навчальних матеріалів доцільно враховувати типовість помилок студентів, а саме, порядок слів в англійському реченні, вживання відповідних прийменників, коли цього вимагає дієслово тощо [8, с. 155]. Отже, при доборі навчальних матеріалів для формування АГМ важливо керуватись принципами врахування індивідуального мультилінгвізму, тобто укладаючи вправи, добирати для відпрацювання ті граматичні структури (ГС), які є потенційними зонами виникнення помилок.

Для змісту навчання важливого значення набуває і низка інших принципів добору навчальних матеріалів. Основними є такі: міжкультурної спрямованості процесу навчання ІМ²; когнітивно-інтелектуальної спрямованості навчання; доступності й посильності; комплексного навчання всіх видів комунікативної діяльності; адекватності вправ; оптимального поєднання форм роботи над навчальним матеріалом; раціонального розподілу навчального часу [1, с. 24–33].

Керуючись вищезгаданими принципами та вимогами робочої програми, для студентів, які другий рік вивчають АМ як ІМ², ми відібрали матеріал для вправ з граматики в межах трьох змістових модулів за лексичними темами: *On the Move, Sport and Games, Health Care*. При цьому ми враховували частотність вживання граматичних структур у типових комунікативних ситуаціях. Адже АГК, окрім володіння граматичними засобами вираження думки, включає й знання умов, ситуацій, в яких відбувається мовленнєвий акт. Вилучення з навчання граматики соціокультурного аспекту і зведення її тільки до знань і вмінь будувати та розуміти речення неправомірно, так як АМ вивчається не просто як мовна система, а й як засіб для володіння іншомовною мовленнєвою діяльністю. Так, мовленнєвий компонент граматичної компетенції передбачає усвідомлення специфічних правил мовленнєвої поведінки носіїв ІМ та оволодіння цими правилами для адекватного граматичного оформлення власного мовлення, при цьому вимагається й розуміння комунікативного

змісту автентичного повідомлення, яке передається граматичними засобами.

Тобто, розроблені нами вправи з розвитку навичок граматики [5] побудовані з урахуванням лексики відповідних тем та типових комунікативних ситуацій вживання граматичних явищ, зокрема часових форм дієслів, пасивного стану, непрямой мови, модальних дієслів та артиклів.

Формування мовних компетентностей АМ як ІМ2 базується на засвоєнні достатньої кількості декларативних і процедурних знань, зокрема граматичних, які студенти отримують на аудиторних заняттях та з друкованих і електронних довідників, словників, підручників тощо. В збірнику завдань з розвитку навичок граматики АМ [5] до кожної теми модуля довідкова навчальна інформація представлена описовими правилами та правилами-інструкціями; зразками мовлення в типових ситуаціях спілкування на рівні словоформи, фрази, понадфразової єдності; граматичними моделями та схемами; ілюстративними таблицями з поясненнями. На нашу думку, такі типи навчальної інформації допомагають студентам одержувати граматичні знання та звертатися до них під час виконання вправ, що сприяє заповненню прогалів, самостійному аналізу та самокорекції в ході виконання кожного завдання.

Грамматичні знання та мовленнєвий досвід майбутніх студентів відіграють важливу роль на першому етапі формування АГК. Набуття студентами процедурних граматичних знань на аудиторному занятті – це ознайомлення з новою граматичною структурою у контексті або штучно створеній викладачем комунікативній ситуації. Звичайно, контекстом може слугувати автентичний текст для читання або аудіювання, при цьому не виключається поєднання аудіо чи відео з їх друкованими варіантами. Адже, бажано, щоб інформація надходила одночасно по двох каналах – слуховому та зоровому [9, с. 244]. На занятті під час ознайомлення із новою граматичною структурою для виведення знань на основі контексту доцільно використовувати евристичну бесіду [9, с. 244], що сприяє усвідомленому опануванню студентами ІМ2 і не виключає самостійного осмислення та мовної здогадки.

Звертаючись до довідкового інформаційного блоку збірника для самостійної роботи [5] майбутні вчителі підкріплюють та поповнюють декларативними, отриманими на занятті, процедурні знання. Вивчення описових правил та правил-інструкцій, схем тощо є не тільки запорукою подальшого ефективного формування граматичних навичок, а й надає поштовх до розвитку методичної компетентності майбутніх учителів ІМ, адже вони мають не просто знати, а й бути здатними надати роз'яснення граматичної структури своїм учням.

Центральною ланкою процесу формування граматичної компетенції є автоматизація граматичних дій по оформленню і впорядкуванню мовленнєвого механізму висловлювання згідно з нормою і системою мови,

тобто формування навичок граматичного оформлення і сприйняття мовлення, готових до запуску при виникненні потреби в усному спілкуванні [10, с. 36]. Так, на другому та третьому етапах формування АГК відбувається автоматизація дій студентів з новою граматичною структурою на рівні фрази, понадфразової єдності та цілого тексту. Тобто, найважливіший компонент АГК, граматичні навички (ГН), формуються на цих етапах. З огляду на обмеженість аудиторних годин вправи цих етапів виносяться на самостійну позааудиторну роботу, а контроль рівня їх сформованості ГН відбувається на занятті.

Традиційно в методиці прийнято поділяти ГН на рецептивні та репродуктивні, які характеризуються автоматизованістю, гнучкістю, стійкістю та поетапністю формування [9, с. 240]. Рецептивні ГН відповідають за сприйняття озвученого чи графічного образу ГС, що передбачає й розпізнавання та співвіднесення структури зі значенням. Репродуктивні ГН відповідають за вибір ГС для коректного оформлення студентом своїх власних письмових та усних висловлювань. Формування ГН буде успішним за умов чіткого та вдалого підбору відповідних вправ.

Для самостійної роботи студентів ми пропонуємо комунікативні та не комунікативні вправи на впізнання, диференціацію, ідентифікацію, вибір ГС за контекстом та на перевірку розуміння ГС. Такі завдання розроблені у вигляді тестів множинного та альтернативного вибору, вправ на заповнення пропусків за контекстом. Виконуючи ці завдання студенти працюють як з окремими фразами так і з текстами, міні та цілими діалогами. Окремим комплексом виокремленні вправи на переклад та корекцію помилок.

Вищевикладене дозволяє зробити висновок про те, що формування англomовної граматичної компетентності майбутніх учителів у процесі самостійної позааудиторної роботи передбачає розробку навчально-методичних комплексів, в яких враховано дидактичні, методичні та психолінгвістичні передумови навчання англійської мови як другої іноземної. Навчальний матеріал для вправ добирається з урахуванням інтегрованого підходу, а саме, взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності та одночасного засвоєння іншомовної лексики та граматики. Так, розроблений збірник завдань з розвитку навичок граматики відповідає вищезгаданим вимогам та робочій програмі з англійської мови як другої іноземної, тому може використовуватися для забезпечення самостійної роботи студентів. Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у розробці посібника для формування англomовної лексичної компетентності майбутніх учителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барышников Н. В. Методика обучения второму иностранному языку в школе / Н. В. Барышников – М. : Просвещение, 2003. – 183 с.

2. Бим И. Л. Концепция обучения второму иностранному языку (немецкому на базе английского) : [учеб.пособие] / И. Л. Бим. – Обнинск: Титул, 2001. – 48 с.
3. Бориско Н. Ф. Теоретические основы создания учебно-методических комплексов для языковой межкультурной подготовки учителей иностранных языков (на материале интенсивного обучения немецкому языку): дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02 / Бориско Наталья Федоровна. – К., 2000. – 508 с.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. С. Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Збірник завдань з розвитку навичок граматики англійської мови для студентів III курсу, які вивчають англійську мову як другу іноземну / укл. : Шульгач н. В., Шимко Г. А., Птуха В. А. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2010. – 193 с.
6. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке / Ирина Алексеевна Зимняя. – М. : Просвещение, 1978. – 159 с.
7. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов/ Ирина Алексеевна Зимняя. – [второе доп., испр. и перераб. изд]. – М. : Логос, 2001. – 384 с.
8. Коробейнікова Т. І. Психолінгвістичні передумови формування компетенції майбутніх учителів у діалогічному мовленні на заняттях з другої іноземної мови / Т. І. Коробейнікова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного ун-ту ім. Павла Тичини. – Умань, 2011. – Вип. 39. – Ч.1. – С. 150–158.
9. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції : курс лекцій : [навч.-метод. посіб. для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня «магістр»] / [Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін.]; за ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2011. – 344 с.
10. Орловська Л. К. Формування граматичної компетенції в усному мовленні на засадах інтегрованого навчання у майбутніх учителів англійської мови: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Орловська Лідія Костянтинівна. – К., 2010. – 305 с.
11. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання) : проект / кол. авт. : С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей, Ю. В. Головач та ін.. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 246 с.
12. Робоча програма з англійської мови як другої іноземної (спеціальність «Мова і література») / І. Ф. Буфан, В. О. Коломієць, Т. Э. Шевченко. – К. : КНЛУ, 2009. – 49 с.